

814
200

ДРОБЕТ ПАРА

ПРИЧА ИЗ ЖИВОТА У ВАРОШИ

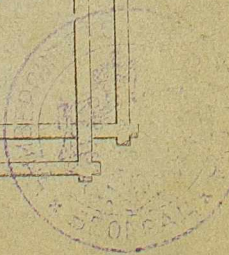
НАПИСАО

М. Ђ. МИЛИЋЕВИЋ

У БЕОГРАДУ

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

1881

mg 33657215

БИБЛИОТЕКА
ЖИВОЈИНА П. СИМИЋА
БИВ. ДИРЕКТОРА И ЊЕГОВЕ ПОК. ДЕЦЕ
ВАСИЛИЈА И БРАНИСЛАВЕ

1614
200

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 90202

ДЕСЕТ ПАРА

ПРИЧА ИЗ ЖИВОТА У ВАРОШИ

НАПИСАО

М. Ђ. МИЛИЋЕВИЋ

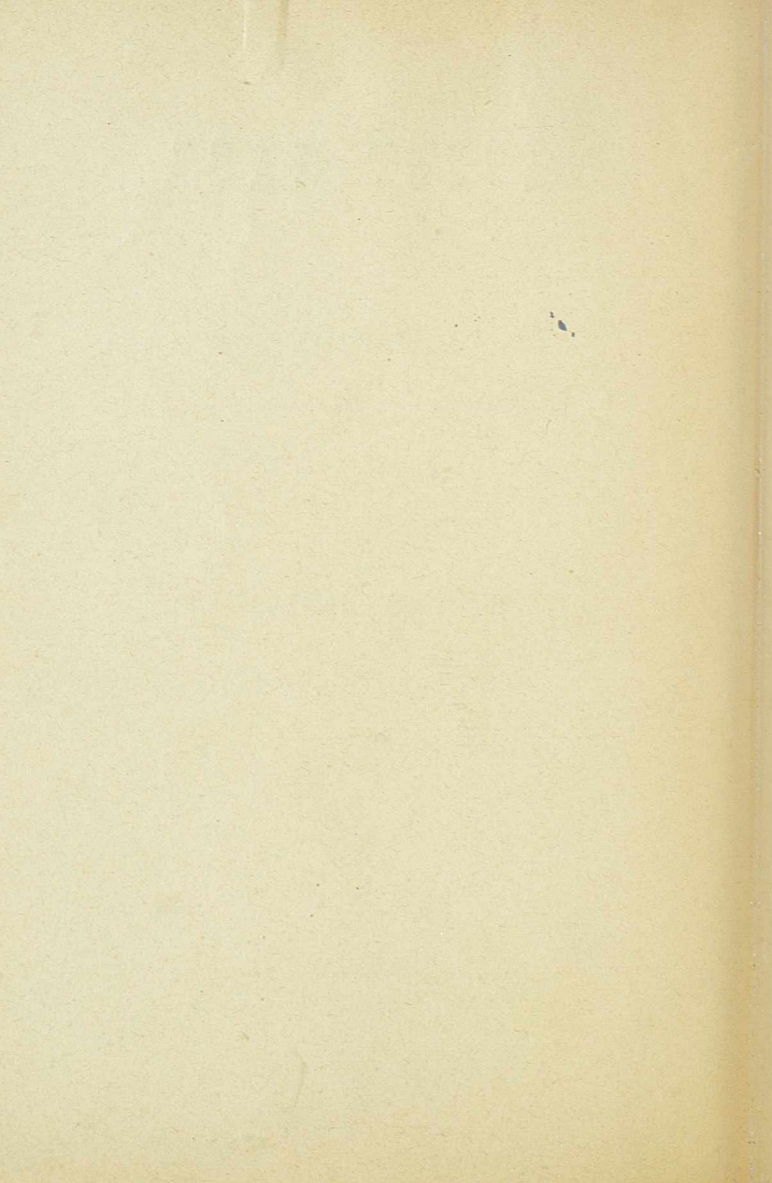

У БЕОГРАДУ

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

1881

?

«Ти си увек била добра као анђео,
а ја увек слаб као малоумник.

«Ти велиш : «Десет је пара, само десет пара; а цигара је само неколико мрва дувана. Мали је то грех да упропасти једнога младића за сав његов потоњи живот» !

«Да! и ја сам мислио тако, а изашло је инако.

«Моја жеља за десет пара беше жеља мала, али жеља непотребна, жеља беспутна. И ја, кад год могах ту жељу

задовољити, осећах се не као слаботиња, не као побеђеник, него као јунак, као победитељ!

«Та ме је вајна победа храбрила да се упињем подмирити и друге своје пожуде, тако исто мале, и тако исто беспутне.

«И цигара сама малена је ствар, али је велика с оном дружином коју за собом вуче.

«Све оне мале димопије које ми, на бруку своју а на штету њихову, сваки дан сретамо по улицама престо-нице, не морају постати рђави људи, али они већ јесу слаби младићи! Они су већ толико слаби да не могу сами себи да господаре! Ето, кажи ми, ти која си тако анђеоски добра, како ће онај који још сада, са млечним усни-цама својим, важно изговара:

— Без хлеба могу, а без дувана не могу! како ће, велим, тај сутра одбити од очију својих тежки сан, и остати да проводи несане ноћи над књигом? како ће оставити своје слатко спокојство — да подвори бона оца, или мајку на умору? како ће издржати дугу тежку борбу у славу напредака у друштву? како ће се одрећи од сласти туђега злата а остати под заставом поштене сиромаштине? како ће узети пушку и стати у ред бораца за своју отаџбину? . . . како ће . . . (исцепано).

«Хвалим твоје добро срце, али остајем тврдо уверен да се деца још из малена морају назикавати на савлађивање својих пожуа, на савлађивање својих жеља.

(Опет се не може даље да прочита).

IV

«За мене је сад све свршено. Ја говорим за друге.

«Ти велиш» (даље је са свим поцепано).

—

(Ово је нађено у
Ријиној блузи после
његове смрти).

ДЕСЕТ ПАРА

(НЕШТО ИЗ ЖИВОТА У ВАРОШИ)

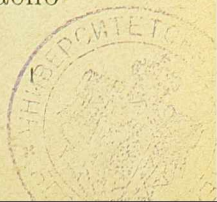
I

Проводаџија

«Метни дрво уз дрво
да боље гори!» —

Проводаџ. иословица

Улицом од Беле Чешме ка Правоме Раскршћу, једнога дана после по дне, жураше се једна жена која на десну ногу малко храмаше. Уз пут се ником не јављаше, и нешто се толико бејаше замислила да се сама са собом гласно разговараше.

Два млада господина, идући јој у сусрет, засташе, промотрише је, осмехнуше се, и један од њих рече :

— Јамачно има опет неку «добру прилику», па трчи да лови младожењу, да «не оде у другу вамилију»

— Ми се томе смејемо а њена «вамилија» из тога извлачи добар интерес, приметиће други господин.

— На част сваком такав интерес, рече први господин : — кад је у кући . . . он не доврши ове реченице, него подиже руку до према уху, и затресе шаком, као да би хтео казати «кад је у кући свакојако» !

То им беше сав разговор.

Жена која храмаше упути се кући бр. 39, на левој страни улице. Пред вратима отресе своје скуте од прашине, потеже низ леђа перо од своје шамије забрадаче, намести је прстом испод браде, прокашља се једаред или дваред, снебивљиво куцну у врата, па за тим

уђе у собу и не шчекавши изнутра дозволе.

У соби сеђаше млада једна жена, с плетивом у рукама, а крај ње се играше с мачком једно детенце од 4—5 година.

— На здравље, Савка! рече гошћа још с врата: — шта ми радиш, срце моје?

— Хвала Тетка-Макро! одговори домаћица: — О, немам ситне проје да вас поспем! Толико време вас нема. Баш ме заборависте са свим!

— Право велиш, чедо моје. Не знам ни како да ти кажем; све се нешто не може да доспе. И сад сам пошла Румени Зекиној за брдо: хоћу да наградим неке ћерећелије; па кад бејох поред твоје куће, сетих се и рекох: Баш да свратим, да видим Савку! Што и да се журим? Није у години овај један дан!

— Хвала вам тетка! А да није било тога брда, не би се ви мене још сетили,

рече Савка с неким малко прекорним погледом.

— Па како ми живиш ти Савка? Шта ти ради Јеврем? Он већ отишао у дућан? Што ти је вредан мајстор! Тако и треба! А та мала циганка? Гледај ти колика је! Ходи тети, срце моје, ходи!

— Иди пољуби тету у руку! вели Савка својој малој ћери, која остави мачку, и поче да чепрка свој носић, неверљиво гледајући у гошћу.

Савка се ухвати за врата да изађе у кујну, да донесе слатко и воду, а Макра повика:

— Не ћу ништа! Не ћу среће ми моје! Ништа окусити не могу! Само сам свратила да те видим. Седи да се разговарамо: жељна сам да те се нагледам.

Не слушајући то, Савка изађе да учини своје, а у себи мишљаше:

— Ала је слатка на језику ова Тетка Макра! Знам да не мисли овако како

говори, а опет ми је мило слушати је. Тако ми је жао што и сад нисмо су-седе! . . .

Пошто се изврши «цело послужење», пошто Савка изнесе шоље од кафе коју је Тетка Макра, преко све клетве, по-пила у сласт, врати се, узе плетиво, и седе до гошће, рећи ће Макра :

— Па красна ти ова кућица, Савка! Три собе имате, је ли ?

— Три, тетка, и кујну.

— Чудо једну собу не дате ком под кирију ? Била би вам помоћ, бар за ово прво време ?

— Тешко је наћи угодна кирајцију ; па нам је она трећа «намештена соба», рече Савка осмехнувши се.

— А где је сад твој девер, Савка ? Нешто ми паде на ум ; за њега би то био добар стан. Је ли он овде ?

— Овде је, тето ; чиновник је у некој канцеларји, Бога ми и не знам како се

зове. Знам да рукује неком касом и рачунима.

— Он је, чини ми се, свршио школе?

— Управо ни ја не знам; учио се дуго овде, па је после ишао и прѐко.

— То је добро. Данас таки и ванцирају. Него и њима ваљају пријатељи. Без пријатеља ни наука не помаже.

— Веруј, веруј! вели Савка не знајући куд заошијава вешта Тетка-Макра.

— Да је да се он умеша у «какву добру вамилију», па — да га види Бог!

Макра ове последње речи изговори гласније, и у Савку погледа сталније.

— Нема вам он овде од вамилије никога, осем Тетка-Јуце, рече Савка већ не умејући давати одговорâ.

— Дијете, Бог с тобом! може се оженити.

— То може . . . рече Савка нешто развлачећи.

— Без шале, ако хоће да се жени, сад ми паде на ум једна красна при-

лика. Ето, шта вали нашој Зорки? Девојка млада, здрава, честита, није сирота, а вамилија једна по једна? Него знаш шта! Гледај ти да навалиш на њега. Не ће ти бити за прабога. Такав младић што да иде у другу вамилију, кад може у нашу? Ми смо своји; треба да се нађемо једно другоме: данас ти мени — сутра ја теби. Ево је, нека ти је жива (говорећи ово погледа у малу Савкину ћерку); још коју годину, па ћеш и ти доћи да затрудиш Тета — Макру. . . .

— Дај Боже, рече Савка кроза смеј:
— тек дотле ваља згрицкати много корица.

— Помиње ли он што о женидби?

— Ништа, тето; него од неког доба видим да радо и гледа и помиње једну добру девојку овде до нас.

— Чија је то девојка? упита Макра узнемирено.

— Луке Лисопољца, бакалина.

— Савка, дијете! Зар њу он да узме?

— А што, тето?

— Не знам; нисам рада да се чује од мене. Нисам рада оговарати; грехота је кудити девојку; али . . . дете моје . . . свој свога треба да чува. Та је девојка валична . . . нездрава . . .

— Нездрава? упита Савка изненађено.

— Не дао Бог кудити је; то је велика грехота. Знаш како кажу «мања је грехота оборити цркву, него скудити девојку». Нисам то рада. Али је она имала неку тајну бољку коју крију и она и мајка њена. Мањ да је оздравила сада? Нека се он мане ње! Јер, знаш, баш и да је здрава, она је од «оних». Овде Макрена погледа у Савку а намигну левим оком, што хоће да каже — од противне странке: — они данас не ванциравају. Нека он дигне руке од ње. Ево њему наше Зорке. Уз девојку добиће 800 дуката; најбољу спрему, и ући ће у вамилију у којој се не мора бојати

ни од кога. Ти, као проводација, добићеш хаљину од најтеже француске свиле, а твој Јеврем бошчалук као и кум венчани.

— Не могу се подватити, тето; не знам шта ће рећи Јеврем?

— Јеврему ти кажи да сам ја била ту; да сам те ја молила да се потрудиш, знаш! Ако ли њему буде нешто през руку да његова жена, још тако млада, буде проводација, помени му да ће му зет Иван (Зоркин отац) дати оних 200 дуката до Св. Илије, што је пре искао од њега.

— Ама, тето, има ту још нешто. Мој је браца малко пошире руке; радо троши, задужује се. . . .

— Е баш за то треба да га одвратиш од Јулке. Јулка је девојка сирота. А ако узме Зорку имаће одашта и трошити.

— Право да кажем, чисто не смем да хвалим момка расипача. Ономадне

је био ту на ручку, па се разговара с Јевремом како му његова плата не стиже за трошак, а Јеврем му се чуди: куд дева толике паре, док ти он, онако смешећи се, рече:

— Море, знаш ли да ће ме десет пара одвести на вешала!

Јеврем га погледа и хтеде да га упита, а калфа Срета уђе, и они прекидоше тај разговор. Ко зна? Може бити да је већ пао у неку невољу!

— Не мари то ништа, вели Макрена: — нека он уђе у ову вамилију, па ће се све поправити, и он ће бити уредан као најбољи младић. Скочићемо ми сви, свак са своје стране, па мора у ред!. Него се ти разговори с Јевремом; помени му за оних 200 дуката! У понедељник ја ћу доћи опет. Или ће бити боље да дођеш ти к мени, да се нико не досети! . .

— Све ћу то ја казати Јеврему, па што рекне он, јавићу вам.

Докле се Тета-Макра и Савка разговараху, дотле мала Мица, Савкина ћерка, милује мачку по репу и пита:

— Мацо! мацице! Лазе ли тета?

И кад маца поче одмахивати репом, дете се зацелу од смеја. И Савка и Макрена видеше шта је, али се чињаху невеште свака из свога узрока. . . .

После тога се расташе ове две жене. Макрена, и не помињући брда, оде право кући Ивана Мизића, Зоркинога оца, да каже како је вешто засновала провадацџску радњу, а Савка спремаше вечеру и мишљаше у себи:

— Новци душегупци! Сад ће новцима преотети прилику оној сироти девојци. . . . Тек, Бога ми, како мој браца уме трошити, нема Јулка рашта ни жалити га. . . . Е, али ако га, јадница, воли? . . . Срце може гинути за расипачем као и за штедљивцем! Чудна

је то ствар. Баш не знам што
ћу? Казаћу све Јеврему: он ће
зâр знати боље. . . .

—

II

У да в а ч е

«Сина жени кад хоћеш,
а ћер удаји кад можеш.»

Варош. пословица

— Море Јулка, што ти се овај Рија
јавља овако умиљато? упита Цана Или-
на Јулку Лисопољчеву, кад поред њих
прође Рија Свилорунџић, и јави се врло
уљудно.

— Ја? . . . Не. . . знам, одговори Јул-
ка нешто мало збуњено, као да би била
за то што крива.

— Носи га беда далеко одавде! рећи ће Васка Перина: — сви кажу да је то најгори лумпов и картација.

— То је врло неуредан младић, додаде Цана.

Јулку поли румен по лицу.

— И ја то слушам, рече она снеливо: — а, истину да вам кажем, ипак ми је мило кад ми се јави. . .

— Среће ти, зар би ти пошла за њега, упитаће је Васка?

— Пошла? Како да ти одговорим на то? Он мене још није ни искао. . . Само ми се јавља врло уљудно, и разговара се врло паметно.

— То већ умеју сви лумпови. . . Право да вам кажем, за овог Рију не бих ја пошла — мањ да се затре мушко ухо. . .

— Ја друге момке не познајем. А он говори лепо. И, кад год се са мном разговара, свакад су му речи нешто испрекидане; нешто је као збуњен. Није као они што говоре као чекало, и. . . .

— Црна Јулка, он је теби већ померио памет! Чувај се, несретнице! Немб гуја да те уједе! Како би вековала с онаким човеком?

— Можда ви боље знате, а мени се чини да он није са свим рђав човек. Рђаво упућен јесте; али га једна добра, једна паметна жена може вратити да буде красни човек

— Прођи се, среће ти! Како да га вратиш? Зар ће онај слушати жену?

— Жену милу, жену пријатеља, жену која би хтела пробудити у његовом срцу ону заспалу љубав к уредном и добром животу, послушао би он, ја мислим, лако и радо. А жени би била и слава и част, кад би му учинила ту услугу . . .

— Теби Јулка, пада на памет све којешта! Говориш као нека бабускера. Каква је сласт изводити на пут лумпова? Није га могла усветовати ни

мајка, ни отац, ни школа, ни наука, ни служба — те ћеш ти? . . .

— Све је то друго, а жена је друго. Што сви ти не могу, то често може добра и паметна жена. А рашта се оно и говори, да се човек у женидби мења? Човек жени и жена човеку најбољи су и највећи учитељи. И ти учитељи свакад могу много, само кад умеју . . .

— Таман бих га ја учила, вели Цана: — кад се није знао владати, за што се женио?

— Ама и да га учиш, зар се лумпов може одучити од своје старе науке, вели Васка.

— Море децо! ви говорите тако слободно о момцима, а не мислите каква вас срећа чека, рече иза њихових леђа Лукина Станица, која је тако лагано пришла да је девојке нису осетиле. Оне се брже окретоше, и ударише у смеј и оправдање . . .

Ово се говорило на клуши пред вратима Луке Лисопољца, по сведоџби летописаца, два дана после разговора Макрениног с Јевремовом Савком.

—

III

Честитање

«Што говориш — то мени,
а шта мислиш — то теби.»

Басма од Удворица.

—

Не прође много после овога девојачког разговора пред вратима Луке Лисопољца, а жене и девојке почеше гомилама долазити кући трговца Ивана Минића. Њему и домаћици његовој обично честитаху зета, а ћери њиховој Зорки — *младожењу!* Зорка, обучена од јутра до мрака, само прихвата и ис-

праћа госте, гласнике добрих жеља, и већ не зна како да одговара на све нове и нове врлине које гошће налазе у њенога младожење. И свака се гошћа мора да зачуди: Како то би! Кад то би? Ко то тако вешто уради? итд. итд. итд.

— Миленија, Зоркина мајка, с лицем врло задовољним, вели да није још мислила давати своје ћери, али изиђе добра прилика, и пријатељи навалише, а највише сам младожења.

— Допада ми се девојка, вели он; допада ми се вамилија; или ћу узети Зорку, или се не ћу ни женити. Ваљда је така судбина? . . .

— Судбина, ја шта је? Нема без судбине ништа, тврди Баба-Соса.

Докле на једном крају собе Миленија овако приписује све вољи божјој, судбини, а нешто и чару своје ћери, и лепу гласу своје моћне вамилије, дотле на другој страни Макрена прича да од

тога не би било никад ништа да није било ње. Рија се, вели она, био забаталио; није ни мислио да се жени, али она на стане: те отуд, те одовуд, те окрени, те обрни, докле лепо уреди све како треба!

Матере, које знају колика је брига неудата ћи, од свега срца (а неке и са завишћу) честитају Миленији зета. А девојке гледају на ту ствар нешто другогачије.

— Зорка, сестро, лепо је то удати се, вели несташница Ленка Лакина: — али за Бога, за кога да се удам? Младожења треба да је леп, да је млад, да је zgodан и погодан, али. среће ми моје, треба да је и паметан; даље, да зна одашта ће живети. Та није он цвет да га само заденем за косу, него је човек — да ме храни! . . .

— Баш да храни! одговори Милица Пискова: — кад смо ми девојке слепе код очију: не знамо никаквог рада. . . .

— Каква рада да му знам? упитаће срдито Јеца Јовина: — ваљда ћу сести у дућан да водим трговину; или ћу узети мотику да копам, као сељакуша? Секо моја! Сад се свет опаметио: не живи се два века! Пре се јадна девојка удавала да готови јело за момке и калфе, да човека двори и служи, да ринта и робује као робиња; а данас се удаје — да живи! Паметан свет тако ради; а муж је за то муж да се стара за жену. Ко то не може, нека се не жени. Ту бар није силе!

— Не велим ни ја да се муж не стара; али ако се муж разболи; ако умре; ако осиромаше; како ће се онда?

— Секо моја, ти си некакав злослут. Ко је полудео да још таким мислима разбија главу у очи удадбе?

Али ко би похватио све овако ситне мисли и речи у овој гунгули у Минићевој кући? Шта ти се ту није говорило, шта ли се није претресало?!

Осем жена и девојака, виђаше се у Минићевој кући пуно и других гостију. Момци из трговачких дућана једни одлажаху а други долажаху. Непрекидно се одбирало, пазарило, секло, кројило, плаћало . . . не . . . записивало се . . . и често — врло често, уздисало се! .

— У овој нашој вароши, говораше Иван Минић: — један укоп, или једна удадба, однесу толико колико и један пожар.

— Ова наша варош права је паланна, говораше удавача Зорка: — што год потражиш — нема! И што има, неваља; све нешто простачко. Тражим везен пешкир за девера, па нигде ни у кога! Мораћу узети белу ленту од атласа! . . .

IV

ЖИВИ СВЕТ . . .

«Вала Богу! Ко храни овај
докони свет? . . .»

Једна мисао из главе раденика.

Пред великом каваном «Код оседлана коња», на пешачкој путањи намештени столови; за столове засели орни гости; пред њима се пени хладно пиво, а хитре пивоноше се сваки час одзивљу:

— Сад, сад! Таки, таки! Молим, молим! Сад баш фришко! . . .

Гости, међу тим, седе, разговарају се, и гуцкају гутљај по гутљај тога јечменого нектара.

Три сељака, враћајући се из града од својих синова војника, ударише на овај скуп пред каваном, па не могући

проћи стазом пешачицом, обиђоше и столове и госте, а очију не сметаху с тога доконога света.

— 'Вâlâ Богу, рећи ће један од њих: — ко ли рани овај оволики залудни народ?

— Ко га рâни — не знам, а да се он добро и рани и поји—то видим, одговори други сељак.

— Ови варошани криве нас сељаке што много трошимо о славама, а погле ти њих! Ми славимо једном у години, а они славе ево свако вече!

— Једно пиво! виче један гост иза стола.

— Сад, сад! Отвара се фришко! одговара пивоноша.

— И говор им је другојачији, проговори први сељак.

— Хајдемоте даље, рећи ће трећи сељак: — видите ли да је овде све како не треба.

И удалише се; али у души сваки мишљаше:

— Море је ово згодно; само не знам ко најзад плаћа све ово уживање. . . .

Одоше!

Међу тим, гостију све више. За сваким столом смичу се ранији да учине места познијима.

— Ово је пиво право боговско пиће, вели један проседи господин за столом № 1. Стари су пили некакав нектар, али јамачно није био овакав. Они кукавци за пиво нису знали! . . .

— Како да нису знали? Ту скоро је у Мисиру, на папирусову листу, нађен рецепт како се вари пиво! Знали су, знали, и стари за ово божанско пиће! . . .

— Него штета што се нису разумевали у пиву, рече један попа у наочарима; мислили су да је *ново* пиво најбоље. Ено и у васкршњим песмама,

у фигури, вичу: Дођите да пијемо пиво ново! Као да би *ново пиво* било најбоље!

Неколики се гости лукаво осмѣнуше дубоком познавању старине у овог попе с наочарима! . . .

— За старо време не питам, наставља онај стари господин: — али данас знам да је онај народ питомији који пије пиво

— Кажем вам, виче други један гост за столом № 2, да је за овако мали народ, као ми што смо, један филолог доста. Други људи могу сви гледати свога посла.

Јасан глас овога господина прекиде и утули и реченицу и мисао онoга првога који говори о питомци пивопија̃.

— Имате право, прихвати један од гостију с проседом брадом: — на прилику, мени, техничару, што ће знање језика? Кад ја знам своју науку, кад

владам својим алатима, што ће ми перо и граматика?

— И ви имате право! додаде један ђаволан у наочарима, који не гледа ни у кога: — Како језик исказује најтајнија вијугања душе човечије, како он обелодањује најфиније разлике које опажа дух људски, и како је, по томе, он благо свију људи, а ви сте стручњак, те с тога нисте обичан човек: то језик и није за вас. Вама је потребно знати своју струку, па у осталом можете и мучати.

— Ха! ха! ха! Насмејаше се многи од гостију.

— Да речем — мучати! поправља се ђаволан у наочарима.

— Како вас не мрзи говорити овде о тако сувопарним стварма, рећи ће један суморни гост: — Што не гледате овај свет што овако уме да проведе своје време у друштву, јер до мало час све ће се то подизати и отићи

да вечера и да спава! Каква је силна моћ у старих навика! Најлепше време од ноћи проводе ови људи у спавању! А ујутру, кад је најслађе спавати, ура ниће сви као вешци. И колико се говори о том, па ништа и ништа. Бадава; нема ту штофа за културни народ! Геак остаје и у фраку геак!

За столом № 4, седи једна госпа у зеленом либадету, и тужи се својој суседи на неправду света:

— Молим ја вас, Цана Павлова мисли да сам ја проста, па с тога не умем да живим! Умела бих ја и боље од ње; али шта ћу кад су ме везали они врагови (деца). Немам код кога да их оставим. Ласно је њојзи: она и човек; могу куд хоће! . . .

— А код кога сте сад оставили децу? пита суседа.

— Ни код кога; остала су сама. Не могу се ја заробити њих ради. Ваља и мени да проживим!

— О, брате, што се намучих вече-
рас, рече за столом № 6, један писар
из полиције.

— Ско чега тако? упита га један
од гостију.

— Жанدار нашао једно дете на
улици, које не зна чије је; довео га
у полицију а оно плаче хоће да свис-
не; не уме да каже чије је, ни ода-
кле је. Међу тим, кад је улицом ишло,
носило је у рукама новине на којима
је била адреса оца његовога; али жан-
дар, узевши дете, одузео му те новине
и метнуо себи у џеп, па се и сам му-
чи да дозна чије је дете, а не сећа се
да загледа у те новине.

Докле се ту образумисмо, мука ме
спопаде. Најпосле дете посласмо оцу;
али чини ми се нема никога код куће.

Кад полицјски писар доврши сво-
ју причу о детету-находу, пред го-
стионицу дође, и за особити сто заседе
једно одабрано друштво. То беху све

млади људи у свечаном црном оделу, и младе жене и девојке с најлепшим накитом.

Докле пивоноше доношаху пиво пред те нове госте, дотле неко из дружине, иза другог стола, упита!

— Е, како би у сватовима! Проведосте ли се лепо?

— Врло лепо! одговори један за све.

— До сад смо играли, рече једна госпа.

— Прођите се, рећи ће намрштено друга: — само једно гурање.

Уз те речи нови гости натезаху пивске чаше, као да су још од пб дне ожеднели.

Међу тим музика свира да се ваздух тресе. За људе који се у хармонији не разумеју, или у којих живци нису тугаљиви, она је нека наслада. Али они који имају злу навику што год мислити или радити, а ту су близу, или који су осетљиви на сваку повреду хар-

моније — та је музика права мука. Од времена до времена по један «бандиста», црвена носа, задригла врата, узме ноте и прође од стола до стола те збере жртве које просвећени људи приносе на олтар уметности. Па се задовољно врати у дружину, да на ново дува

Цело друштво изгледа као у рају.

Уз једну лицу стоји Чича Јанаћко, и држи корпу с прженим бадемима и лешницима. Гледа старац све то, и сам у себи шапће:

— Овако сам некади ја радио. Млад — делија; стар — просјак! Сад сам спао да овим храним себе и бабу . . . (Погледа тужно у своју корпу). Али с каквом памећу ови овако са свадбе иду у меану? И ова чељад, овако накинђурена, улазе у ову гомилу где један другог гази, прља, полива, квари. . . . Зар је њих довела овамо глад и жеђ? Ако их домаћин није угостио, срамота за њега; а ако траже и преко

његове гозбе да ждереу, срамота за њих. И у моје доба беше свет свакојак, али баш овакав не бејаше. . .

— Чича! дајде бадема! викну неко иза стола № 4.

Чича-Јанаћко оде брже да што заслужи, а прекиде своја размишљања.

У тај мах к столу № 3 приђе г. Рија Свилорунџ, а гости с неколиких страна повикаше:

— О, Ријо, сретно! сретно! Ти треба данас да частиш! . . .

И како су људи превртљиви! Они исти Ријини другови, који су се дојуче подсмевали женидби, сад као да му завиђаху што се жени! И они који су се на сва уста смејали Зорки, сада као да налажаху да је то врло добра девојка. Као да се цена њена познала тек онда кад се нашао момак да је испроси!

Рија се осмејкује, прима честитања, и паручује пиво. За тренут ока запени

се хладно пиво пред Ријом, и пред свима гостима око њега. Ту се сад поче здравити, желети, нагађати, погађати шта ће бити и како ће бити!

— Како год год хоћете, али се ја не могу да начудим јунаштву оних људи који се жене у данашње време, рече г. Гаја Цивић: — Та жена је данас тако скупа, а тако мало привређује, да се никако не рентири имати жену.

— А шта хоћете да вам привређује? рече готово срдито једна госпа с лепезом? — Да приметне мотику на раме па да иде у надницу, јелте? —

— Ви, госпо, имате право да протестујете, вели Г. Гаја; — али и ја имам право да се чудим!

— Ко се жени тај доказује да је солидан човек, вели госпа с лепезом: — а шта сте ви измудровали седећи толико без жене? Чудну сте срећу дочекали! . . .

— Ову срећу бар познајем, госпо; а срећу са женом не познајем, па је се бојим.

— Море овако као г. Рија оженио би се многи, рече један сувоњав чиновнички с рукавицама и лепим штапом у рукама: — 1000 дуката мираза и толики пријатељи: за годину дана може по две класе добијати...

Беше у велике доба вечери. Гости се, једни за другима, дизаху и одлажаху. Не прође много, а у гостионици и пред њом под липама ражњаху само гостионички «келнери» те гашаху лампе, и прибираху суде. Али два госта не мицаху се са својих места. Они сеђаху један према другоме, и кад и кад се сусретаху очима. То беху г. Цивић и г. Свилорункић.

На један мах допаде јако узбуђен млад један господин од оних пређашњих сватова, и стаде молити гости-

оничког слугу да му посветли око онога стола где мало пре сеђаху гости — сватови. Јадиковаше се горко да је млада жена његова изгубила неки драгоцени медаљон који јој је он дао, пре месец дана, за спомен венчања. Ето та и скупа и драга успомена изгубљена је ту! Скочише све слуге, и тражише дуго и пажљиво, али не нађоше ништа. Господин оде хучући, а слуге погасише свеће, и вратише се у гостионицу.

Цивић и Свилорункић још сеђаху. Њих се ништа не тицаше штета младога господина. На једаред рећи ће Цивић — Јеси ли примио?

— Још ни паре! Пре венчања кажу да о томе не може бити ни разговора.

— Проклете ђивте! Пре би се растали с душом, него с парама А могла би се бар једна ноћ лепо провести! . . .

Из ведра неба гром...

«Живу се вуку никад
реп не мери.»

Пословица

Једнога дана по целој вароши пуче глас: Рија Свилорунџић, благајник, затворен у тамницу! До јуче, мислиш, нико није ни знао за тога Рију Свилорунџића, а данас се о њему говори у свим каванама, у свим дућанима, у свим канцеларијама. И да видите како су људи паметни пошто се нешто догоди! Сад вам сви знају, и сви су то давно знали, да је морало тако бити!...

— Море, знао сам ја давно да ће он свршити на робији, говораше Миле

Перчиновић у кавани «Код Црнога Крста»: — Видели сте како се проводи и он, и жена му, и деца, а откуд паре за то?

— Па он није жењен, рече један практиканат, припаљујући своју цигару.

— А! истина јес, поправља се Миле: — а ја сам преумио!

— Та још од детета познавало се да ће то бити несретник, вели Паја Носоња:—мени је једном украден кра-сан дивит што ми је отац донео из Пеште, и нико га другиније узео него он.

— И отац му беше изешник, вели кавеција Сима: — ми остао дужан два-наесет гроша, па ми тутури поједоше све. Појела ги вечна мука!

Код Ивана Минића пак сви као поту-чени. Једина Зорка држи се некако под-једнако: пре се није много радовала, а сад се опет много не жалостѝ.

Пријатељице, оне исте које пређе налажаху све нове и нове врлине на младожењи, сад казиваху како су се одмах надале такој несрећи. Најгоре беше за Тетка-Макрену. Она је у четврт од часа два пута доказивала да је то лаж, да је беда, да је завист — што је Рија нашао тако добру прилику, а два пута би опет говорила :

— Нек' иде до врага ! Није за нас ни био ! Док је наша Зорка овака, и с оволико новаца, биће младожења ! . .

Сви збуњени, сви пометени ; али сви очекују да се ствар окрене на боље !

На жалост, што дан дуже, то ствар јасније : Младожења је окривљен, тужен и затворен. И што је затворен ни по јада, али је затворен за прљаву кривицу : проневерио је своју дужност ; потрошио је силне новце од оних сума којима је руковао !

Један пријатељ разгледао је акта у суду, и каже овако :

«Као што знате, Рија је руковао касом у којој је свакад било новаца на хиљаде. Одавно се он почео картати. Имајући при руци увек новаца, он се у свакој новчаној оскудици машао за кључ од своје касе, и туђим новцем намиривао своје издатке. Кад би га у картама срећа послужила, онда би намиривао оно што је био узео. У заочас га једне зиме потера несрећа те је само губио. Тако је за неколико месеца узео из касе преко четири хиљаде дуката. Да га не би ухватили, домислио се да удешава рачунске књиге и исправе. У том је био толико вешт и срећан да га обична контрола није опазила. Али где је среће ту је и несреће: са свим случајно примети се на једном рачунском документу туђ потпис. Почне се разбирати како је постао тај потпис, па се нађе чудо печувено — Ријина грдна крађа! . . .

«Како се сазна за то, Рију затворе у тамницу. То се судски зове лепше; каже се *ставио га суд у притвор*; али онде где Рија седи нису врата само притворена, него су *затворена*, и још *закључана!*»

* * *

Тражило се, испитивало се, извиђало се дуго, врло дуго.

* * *

После претреса, који је трајао неколико дана, ваљаше изрећи пресуду. Не беше ласно претрести и пресудити профес који је изгледао просто проневерење дужности, али у ком се окривљени бранио врло вешто и врло дрско. Два најбоља адвоката заступама су га верујући да је он човек прав, и да га је ово снашла невиђена беда. . . .

Остало беше још само нешто да се доврши, па да се огласи пресуда, да

чује и кривац и публика како суд суди Рији Свилорунуићу.

Приближаваше се тренутак у који ће председник суда, побројавши све што се извиђањем сазнало и посведочио, изрећи :

«Суд је пресудио да Рија Свилорунуић за проневерење у дужности, за упропашћење толико хиљада поверенога му новца, трпи толико и толико година заточења».

Свилорунуићу остајаше само још неколико часова, само још једна ноћ, па да чује те страшне речи, и да види страшне последице њихове.

—

VI

Тамница

«Тамница је кућа
необична»

Народ. изрека.

Тамница је кућа необична. То је народ давно изрекао за стару, варварску тамницу; а то вреди и данас за сваки затвор. Била кула, била палата, била соба, или подрум — затвара ли се њој кључ с поља, кућа је то веома необична! Она је тесна, она је страшна, она је загушљива, а колико је светла — показује и само црно име њено — тамница! . .

Свилоруних, седећи у својој тескобној, лојаном свећом осветљеној тамници, разговараше се сам са собом:

— Још ноћас у овој проклетој соби!
А сутра? Где ћу сутра на вече? По
свој прилици у полицајском казамату,
с једним црним **Р** на леђима! Осуди-
ће ме на сваки начин. Ух! несрећна
свршетка! Како да поднесем ту ка-
штигу? Да скочим у воду да се уда-
вим? Е, а камо ми срце за то? За та-
кав поступак тражи се срце које може
прегорети живот. А ја не имадох снаге
да се одречем задовољства које се ку-
пује за десет пара, те ћу сада имати
срца да одузmem себи живот! Никако!
Нема у мене снаге за то. Да се убијем?
Да дигнем руку сам на се; да погледам
у уста страшној цеви? То је јунаштво
које многи називљу безумљем, а ја бих
се поносио да га имам; али га немам
ни трун е!

— Па шта да радим?

— Да бегам у туђ, непознати свет;
да огледам: не ћу ли моћи тамо текар
отпочети живот поштена човека? Пре-

творићу се у надничара, у слугу, у аргатина; почећу најтежом службом, не би ли како год стекао чврсто срце које би било јаче од жеља мојих; које ме не би пуштало да угађам свакој пожуди својој. Јер, угађајући својим пожудама, ја ево падам из погрешке у погрешку, из несреће у несрећу.

— А шта ћу с овим?

Сад извади испод узглавља свитак хартије, и поче га разгледати.

— Овде су, продужава он сам са собом: — неке белешке о мом досадашњем животу. Бележио сам своје мале грешке из којих су ницали и расли велики грехови моји. Ово нека остане овде. Ко нађе, нека прочита! Може се неко раније сетити, тргнути, те не ће проћи као ја. Ако се то догоди, ако се ма и један мој другар учува од погрешака, мени ће бити лакша моја несрећа.

Сад закупа у врата. Кључеви с поља звекнуше ; брава шкришну ; врата се отворише, и Чича Станоје, кључар, упита :

— Што лупаш ?

— Чича Станоје ! ходи амо, рече Свилорунџић, ходајући по соби.

Кључар уђе. То је омален старчић, врло блага и добродушна лица. Он је родом из Маћедоније ; дошао је амо давно ; и служио је које где докле није постао кључар на тамници судској. Зна се како народ у опште жали сужње. И кад би се потпуно веровало у правду суда, опет би срце човечије показивало неко учешће према ономе који нема доста ваздуха, светлости, слободе, а још ако се држи да и прав човек може пасти у окове, онда је сваки сужањ — мученик. И Чича — Станоје беше увек благ спровођу затвореника. А овог вечера хоћаше према Свилорунџићу да буде још блажи.

— Чича-Станоје! рече му Рија: — седи мало да се разговарамо; узела ме нека велика мука; не знам што ћу од себе.

Станоје седе, а Рија му поче савијати цигару.

— Причај што Чича-Станоје, не би ли ово време ишло брже.

— Џаном, што да ти причам, вели Станоје: — ја сегашно не знам ништо, а старовремско неје за тебе. . . .

— Причај куда си пролазио, и где си служио пре него што си постао кључар ове тамнице?

— А где несам? Да речеш да сам господоваја — несам; а служим откако сам роден.

-- Па где си служио?

— Служија сам у Влашко. У Букуреште сам бија ћирица. Потаг сам дошаја у Турна. Туј сам служија три години.

— Где је та Турна?

— Еј тамо доле на Дунав, спрема Кладово.

— Ту се све говори влашки?

— Може како хоћеш: и влашки, и српски, и немски, и свакакво. . . .

— Знаш ли ти влашки Чича-Станоје?

— Знам, како не бих знаја?

Рија иза тога разбираше како се влашки зову неке и неке ствари. Па се тек у један пут поче жалити да му је лоше. Све више и више докле најпосле не повика:

— Чича Станоје, не дај! Хоћу да умрем! Стеже ме нешто у гуши. И доиста беше тако избуљио очи, да старац помисли: хоће умрети на пречац! Да му нађе какве помоћи, овако у ноћ, старац се сети да има у свом ковчегу неког «Пашота-балсама.» Брже отрча да га нађе, и да Рији да неколико капи на шећеру. За пакост тај лек није Станоју требао Бог те пита кад; зато и не зна управо где га је оста-

вио. Клопарао је дуго, дуго, по ковчегу докле га је напишао у мраку. Кад се врати у затвор Рији, нађе собу отворену и празну. Рија некуд изашао, и не враћа се. Станоје сав претрну помисливши шта може бити. Потрчи овамо, потрчи онамо — нигде Рије! Ноћ тамна; прста пред оком не можеш видети. Стражари око суда нису опазили никог да је умакао. Сву драгу ноћ није се смирио сиромаш Чича-Станоје; слао је свуда где је мислио да Рија може бити. Нигде ни стрва ни јава. Најпосле помисли биће скочио у воду и удавио се. И тада је добри старац још горе јадиковао.

— Изгубив леб, и изгубив душа! Пустив га да си одузме живот без време. Е, от робија икад, а из гроб никад. Белћим би го пуштили.» Тако говораше својим језиком тамничар у кога срце беше рођено за друге послове. Али кад се сети да због овога случаја он сам губи

свој хлеб, и да још може бити каштигован, онда оспе ружити Свилоруннића као најгорега човека. .

Већ не знам који пут почне он опет претресати Ријину собу, и сада нађе у сламњачи један свежањ писане хартије. Томе се сиромах старац јако обрадова мислећи да ту може бити каква записка која би говорила у његову корист. За то те хартије журно стрпа себи у недра да их сутра дан преда г. председнику.

—

VII

Судија

Судију никад не благосиљају сви којима суди!

Председник суда, г. Жељин Правдић, човек је од својих 50—55 година. Висок, сув, малко богињав, он је по из-

гледу врло оштар и опор човек. Ко га не познаје из ближе рекао би да се он никад не уме насмејати. А ко га познаје ближе казаће да је у њега онолико исто блакости колико и љубави к правди. Чувен је као велики зналац закона, и као чврсти заштитник правде и правде.

Сав рад у суду, све што бива у домашају судске власти, он има на уму, и, чини ти се, никад ни са чега не смеће ока свога. Вредан и уредан, он и од свих судских чиновника тражи то исто. С тога у његовом суду суђење иде и брзо и добро; његове су масе све у реду; све књиге, нарочито интабулацijske, тачне су за причу; ни где се у њега послови не задржавају; све иде као навијен сат. Озбиљни млади људи из велике школе отимају се у његов суд. Од њега зазиру само они који не маре да раде и не милују да се уче.

Једнога јутра дође г. Правдићу, с писмом од министра правде, један младић који је, као правник, постављен за практиканта у суду г. Правдића. Председник прочита писмо, погледа у младића, и пусти се с њим у разговор.

— А за што нисте отишли у коју другу струку, него сте дошли у суд, упита га он.

— Рађ сам научити што више из правâ, одговори младић: — Ми смо у школи неке законе прешли тек летице, а неке нисмо ни слушали. Сви кажу да се у вашем суду може много научити . . .

— У овом је суду као и у другом, вели председник. Но ја мишљах да би вам било боље спремити се за какву управничку службу. Судџски је хлеб врло горак.

— А ја, напротив, држим да је судџска служба најузвишенија служба у држави.

— Сумњам да је познајете ; она узвишена јесте, али је тешка, горка. Сваки други управни старешина може по својој жељи и увиђавности предузети и извршити многе корисне послове, на прилику, просећи путове, исушити баруштине, прокопати водове, подићи школе, завести радионице и т. д. и т. д. А судија никад ништа не сме радити од своје воље. Он сме радити само на позив парничара! Други управник може својим радом стећи хвале, благослова, а судију свакад половина парничара куне и осуђује. Кад који управник изврши какво дело за опште добро, он може, и ако га сувременници не разумеју, и ако га осуђују због тегоба које на њих падају, опет бити уверен о доброту свога рада ; може бити задовољан и спокојан ; а судија не може никад бити миран ни спокојан у својој души. Што два човека заплећу сваки дан у своме раду ; што они крију

и сами од себе: то једнога дана изнесу пред судију, и зову га да погоди како је било, и да им изрече правду. С тога судија, у сваком свом послу, може само рећи: «Према ономе како ми је представљено, и како сам ствар сватио, држим да је право овако како пресуђујем,» а то баш притискује савест осетљива човека. Ја ником свом не бих световао да буде судија . . .

У тај мах уђе у седницу к председнику Чича-Станоје, тамничар, с кључевима и са свежњем хартија. Блед и престрављен старац рече:

— Господине, несу за мене овија кључови, него железа! Не умејашем да учувам; ми утекао онај несретник Рија. Сега што да чиним? Закуј ме у железа на место њега. . . .

— Како да утече? упита изненађени председник.

— Ето, господине, утече на моји очи. Ме извара како да см дете.

Старац сад исприча све како је било.

«Еве, овој сам нашаја у његове постеље, заврши он, пруживши председнику хартије које је нашао на Ријиној постељи.

Председник, примивши хартије, рече тамничару :

— Иди ти Станоје на своје место. Ја ћу наредити да се најпре извиди како је то било, и има ли у томе твоје кривице или нема. Тек после видеће се: можеш ли остати у служби, или не можеш.

Станоје се удали.

Председник зазвони.

Пандур уђе.

— Нека дође г. секретар! рече председник.

Кад секретар дође, председник нареди да се одмах јави полицији да бегунца тражи, за тим, да се извиди како је побегао затвореник Рија: је ли све

онако како прича тамничар. Најпосле додаде :

— Овај је младић наш нови практиканат. Одведите га у преписаоницу, и наредите да почне службу од самога почетка. Нека преписује неко време, па ћемо видети за који је посао даље припреман.

Удалише се и ова двојица. Председник седе, и узе разгледати Свилоруничеве хартије.

—

VIII

Младост-лудост

Свакога ће питати старост
где му је била младост?

Нар. Пословица.

Разгледавши све редом записке, г. председник, кад се искупише судије рече :

— Данас би било на реду да се објави пресуда по кривици Рије Свило-рунића, али је он ноћас побегао из затвора, и засад се не зна где је. Писано је одмах полицији да га тражи; а за кључара (тамничара) наредио сам да се за непажњу узме на одговор.

Међу тим Рија је, по свој прилици навалице, оставио један рукопис у ком казује свој досадашњи живот. Он побраја многе своје мане; а таквих мања ми виђамо и на другој деци и младићима. Казује, како му се кад која ма-на заметала, и како се разрастала. Ако сте вољни, можемо часком прочитати овај рукопис, докле се не скупе парничари за други рад!

— Да чујемо! рече судија Живко:
— и судије смо и оцери смо. Може нас то двојако занимати.

То исто изјавише и друга двојица.

Председник отпоче читати овај састав:

„ЖИВОТ И ВЛАДАЊЕ“

Рије Свилорудића

«Сва је моја несрећа
постала од десет пара!»

«Ја сам се родио у кући имућној. Мој је отац најпре радио занат, а после је постао трговац: отворио је болту. Он је рођен у селу, а мајка ми је из вароши. Као што рекох, имовно стање оца мога било је врло добро, јер ми, деца његова, за његовог живота, не зазнасмо ни за какву оскудицу. Ма да је он често говорио неке страшне речи о штедњи, о чувању, ми, док он беше жив, не осетисмо ни у чем немаштине.

«Ја сам имао чегири сестре, све четири старије од мене. Ласно је веровати кад причају колико су се сви обрадовали мени, као првом мушкарцу.

Особито се, веле, отац осећао сретан : није знао шта је чинио од велике радости. Сви кажу да га је моје рођење и моје крштење стало лепих новаца.

«Још ме је цуцао на колену а приказивао ми је да ће ме дати на неколике корисне занате, па и на трговину ; да ће ме уортачити са собом, да ће ме познати с муштеријама својим, и с кућама које њему верују. И кад би ми све то изређао, кад би замислио како ће онда и сам бити срећан са мном, он би ме стискао на своје прси, и засуо пољупцима.

«То памтим као данас.

«Доцније, опазивши да са мном бива све другојаче, а не онако како је желео он, само би суморно проговорио :

— У нашем граду можеш зарадити новаца, можеш купити кућа и дућана, можеш се богато оженити, и изићи на глас, али деце своје не можеш упутити куд желиш, и како желиш ; њих упу-

ћу је други неко. Ко? и како? не знаш; тек она не бивају оно што желиш ти! . .

«Једини мушкарац међу четири девојке, ја сам растао као мајчина маза, и владао се као кућевни тиран. Осем оца, кога сам се прилично прибојавао, свима другима био сам се на главу попео.

«Мени су куповане и доношене свакојаке сиграчке откако сам зазнао за себе. Нисам умео ни говорити а већ сам имао лепог дрвеног коња и лепа дрвена колица. У оно што је моје није смео нико прѐко погледати. Ја сам био тако ћудљив, да сам се срдио ако ми ко дирне у коња и у кола; а ако се сви ућуте, и не ће да их погледе, ја се срдим за што не гледе. И кад бих опазио ту немарност према себи, ја бих често почињао стењати за прабога, и мучио бих се да се расплачем на силу . .

«Ако се ком детету пре мене да што од колача, од воћа, од слаткиша,

ја се срдим што није прво дато мени ; а ако се прво пружи мени — ја се бојим да онима другима не остане више! . . .

«Пошто сам ја био тако амишан према другима, није било очекивати ни да други према мени буду бољи. С тога сам често имао рашта расрдити се и, готово у свакој такој прилици, показати дивљину срца свог . Сирота мајка моја сваки је час морала долазити да нас развађа и да утишава наше свађе. Готово свакад налазила је она да сам крив ја. Место да мене то опемене, да се тргнем, да се поправим — ја сам постајао све гори :

— Оне девојчуре (сестре моје), мислио сам ја у себи, држе страну једна другој, а за мене не маре! . . .

«Кад сам пошао у школу, била је у кући велика свечаност. Отац ме је сам одвео учитељу који ме уписа у први разред. Учитељ беше млад човек, свој посао разумеваше добро, а с оцем мо-

јим живљаше се лепо. Он својски наста да ме упути на добро. И, душа ваља, ја сам могао научити све што би ми се задао за «лекцију», само ако сам хтео; али сам, уз лекцију, примао од које кога многе рђаве навике које су биле пуне опасности за мој потоњи живот.

«Ја сам све радио онако како ми је кад воља. Кад ми је воља да идем у школу — ишао сам уредно; а кад ми није воља, изостајао сам, доцнио се, тукао сам се с ђацима, губио своје књиге и бедио за то друге, тужио их, опадао, и кривио свакога само себе — никад!

«Некад на ногама унесем у школу силно блато; ако учитељ, видећи то, рекне да се очистим, ја изађем, одем кући слинећи уз пут, и сваком велим да ме је учитељ истерао из школе! И кад пораним у школу, свакад заборавим код куће ма што: или плајваз, или перо, или таблицу, или њену писаљку. Кад ме

учитељ за то прекори, ја се на њега расрдим и целог сам часа нешто љут и гњеван

«На часу сам био немирнији од свију других ђака. Учитељ је често морао прекидати свој говор, да мени викне:

— Ријо, смири се! Ријо, пази! Ријо, посвирај па и за појас задени!

«На таке опомене, ја сам често настављао нови смеј.

« Све су моје књиге биле ишарабатане. Сваки наслов ишатиран, замрљан. То сам ја чинио и на туђим књигама, само ако су ми пале шака.

«Од куће до школе, и од школе до куће, никад нисам ишао као смерно, паметно дете: него трчим, вичем, дозивам и псујем другове, потежем се на псе, на мачке које у путу видим, поткрадам пиљаре и бакале, или им чиним какву било штету.

«Долазећи кући, још с врата вичем:

— Дајте ми хлеба! Не ћу сува хлеба!
Хоћу сира, скорупа, или ма каква смока.

«Књиге своје баџим куд му драго,
а после кривим друге да су ми их за-
турили. Кад год полазим у школу цела
се кућа узнемири докле ја приберем књи-
ге и све што ми треба.

«Кад смо у цркви на богомољи увек
гуркам другове, излазим из реда, смејем
се, и засмејавам друге. Кад ко метанише
и много се крсти, ја му се подсмевам.
На *бденију* зашивам другаре, и свећом
често хоћу да пришалим по кога од них!

»Како чујем сватове, одмах скупим
чету своје дружине, те пред црквом
вичемо :

— Изгори куму кеса! Изгори куму
кеса! Па кад један кум, на ту вику,
рече са свим хладно :

— Има шта и да му изгори; а шта
ће изгорети теби? онда ја бејах на
њега тако љут као да ми је учинио
најгору неправду

«Није ми било петнаест година, а већ сам пушио као Турчин. Да купим дувана, те да уживам сласт од дима његова, довијао сам се од сваке руке, само да бих нара излагао. . . .

«Једном ме виде један средовечан човек да држим међу два прста цигару, и повлачим у се дим њезин, па приђе и на ухо ми шану, да нико други не чује:

— Младићу! та је цигара зла госпођа! Кајаћеш се што си се најмио њу да служиш! Теби се чини да она гове теби, а ти све дајеш њој да уговеш! Рекавши то, он брзо оде од мене.

«А ја, место да се заруменим, место да промуцам коју реч у име захвалности за такав савет, и на такав начин, ја — бесно и осионо дериште — исплазих за њим језик и рекох:

— Хајд' тако право!

«У гимназији сам имао другога не само из наше вароши, него и са села, и из других места. Пред школом на-

шом бејаше свакад продаваца с разним посластицама за децу. Ту ми је било најмилије машити се руком у џеп, извадити десет пара, и купити или перецу, или ђеврек, или шећерни кромпир, или печата, или ма што друго. С тога сам мајци толико пута вадио душу за то десет пара. Мајка ми некад да, а некад се куне да нема. Тада се ја раздерем, вичем, лупам врата и прозоре, и учиним штете десет пута више. Једном сам се (о Боже, ала сам био луд!) попео на сантрач од бунара и викнуо мајци :

— Или ми дај десет пара, или ћу сад скочити у бунар! И нагох се божем да скочим!

«Сирота мајка прекрсти се; баци ми крајцару, и рече :

— Слази доле, Ријо, хоће ли те бити мајци!

«Дрги пут сам перорезом подаврљо своју очну јабучицу, и рекао :

— Избићу себи око, ако ми не даш десет пара!

«Јадница ми и тада баци *двадесет* пара, рекавши:

— Ако знаш за Бога, дијете, остави се тога! То не слуги на добро, него на велико зло, мој синко! . . .

«Тада беше још жива моја баба, очина ми мајка. Жена сељанка, оставши на дому удовица, дошла је оцу моме а сину своме да проведе последње своје дане. Ова мудра, стара жена, имаше обичај рећи:

— Децо! децо! Шта ли ће најпослед бити од вас? Ви трошите више него што зарађујете. Да су старији ваши тако радили, зло и наопако! Децо моја! чувајте те беле паре за црне дане!

«Једном ја обискох око бабе за *десет пара*. Бака се диже и одсече лепу кришку хлеба, и пружи ми је. Ја треснем баку по руци, а кришка паде на

земљу. Старица се саже, узе са земље кришку, отресе је, пољуби, и рече —

— Не дао ти Бог пожелети га! Али како радиш, мој Ријо, то ћеш дочекати.

«Тада ми дође да се покајем што сам учинио; али то осећање траја за мало. Сутра дан сам опет лупао и викао за десет пара. . .

«Кад ми отац умре, све се измени. Наша се кућа мораде добро стегнути да састави крај с крајем. Мајка је још морала мислити о удаји сестара мојих, а ја мишљах само о себи, о својим задовољствима. Не могући добијати од матере ни онолико колико сам добијао за очина живота, ја се почех бринути о себи на други начин. Иза оца оста дућан, пун свакојакe робе од које сам ја, у друштву с калфама, парче по парче, упућивао те се тако трошкарио.

«У то доба већ сам знао и задужити се.

«Кад у једнога познаника узајним, ја се кунем и заричем, да ћу вратити на време; кад пак рок дође (а рокови долазе брже него ишта друго), онда кривим свакога пре него себе. Тад морам молити другога. Тако су се сваки дан множили моји повериоци и расли моји ситни дугови.

«На такав начин, ја сам још за свога школовања, спискао све што ми је од оца остало. По несрећи отац ми је умр'о без тестаментa, те сестрама, осим удаје, није припало ништа у наследство. Оне су разудате сиротињски. Мајка ми умре више од туге него од старости. Ја остах сам у свету с небројеним пожудама за уживања, а с мало или ни мало снаге да што привредим.

«Тад сам већ био младић. У служби сам имао лепо место. Како сам ја од оних људи који маре само за себе, тако се никад нисам ни заносио за које-каквим утопијама. С тога су ме старе-

шине миловале, и сматрале као младића «солидна.» Знало се да сам ја био «масација,» тојест, наследни: богата оца, али се није знало да сам ја своје наследство упутио давно. За то се очекивало од мене у свакој прилици да сам дуже руке. И ја сам се упињао да то будем: одевао сам се лепо, живео сам господски, проводио се богаташки, а плату примао малу.

«Да пишем годину дана, не бих исписао сва своја довијања да дођем до новаца, и оне јаде које сам јадио баш с тих проклетих новаца!...

«У друштву с људма, као што бејаш и сам, научих се картати. Та ме игра заузео свега. У почетку ме срећа послужила необично добро. У то време добих место благајника. У моје руке дође кључ од касе у којој свакад има довољно новаца. Једном, у несрећи, да поправим своје губитке, ја се мојим руком за новац туђ који стојаше под

мојом управом. Од тога доба узимао сам га свакад кад ми је била невоља у картању. Некад сам, добивши доста, враћао што сам био узео; али се догађало да чешће узимам повеће суме, а ређе враћам и по мање сумице. Да се та злоупотреба не пропта, изумевао сам нечувене мајсторије, те сам тако прикривао стање своје касе. При свем том зебао сам и дан и ноћ да се ствар не открије.

«Да би се дочепао новаца, божем да подмирим касу, наумим да се оженим. У вољи ми беше девојчица Јулка, али она нема новаца. . . . Понудише ми Зорку, девојку богату и од јаке вампилије. Ја, у својим неприликама, за друго и не питах. Пристах, испросих, и мишљах закљонио сам се бар за неко време. Али усред тих мојих нада и планова, трагање по мојим удешеним признаницама обелодани моје крађе, и мене доведе ево овде. . . .

* * *

«Сад чекам шта ће ми донети сутрашњи дан. Ох! проклето оно прво десет пара! . . . Оно ме је водило од сласти у сласт; од погрешке у погрешку, докле ме не затвори у тамницу! И ко зна куда ме оно још не ће одвести?! . . .

«Проклето десет пара!

IX

О т а ц б и н а.

Нема речи ни веће, ни светије,
ни милије, него што је реч —
Отаџбина! . . .

Уздах изгнанника.

Првих дана месеца Јула 1876 српска војска беше прешла Дрину на Бадовинцима, и ударила на Бијељину. Немогавши одмах освојити тога места

она се утврди у околини, где се тада отпоче низ оних крвавих бојева који стадоше толиких жртава, а свршише се нашим повратком на десну дринску обалу.

8 Јула, још од 9 сата из јутра, започе се крвав бој између Срба и Турака, и траја до 3 сата после по дне.

Пред саму ноћ у бадовиначку болницу, међу тешким рањеницима, донеше болничари једнога добровољца кога је олово ударило поврх леве сисе и избило на плећку. Спреда му је рана мала а на плећки се расцветала као да је кроз њу граната пројурила. Кад рањеник дише, онда му на ону рану на плећки избијају клобуци од сукрвице и од неке пене као мехури од сапуна.

Видећи тако јуначку рану, лекар с неким поштовањем упита рањеника како му је име. Рањеник зажмури, намршти се, и учини се нечуо. За тим веома изнемоглим гласом упита:

— Господине! Хоћу ли ја скоро умрети?

— Не бој се, јуначе, одговори лекар: — рана јесте велика, али не мора бити самртна

— Не бојим се ја смрти, господине; него . . . него Слабачко затресе главом; зажмури, и умуче.

— Да се удаде ови одавде, ако имаш што тајно да кажеш? рећи ће му лекар.

— Не мари! Сад могу чути сви! . . . Проклето десет пара!

— Већ delirium! рече један лекарски помоћник.

Рањеник чувши то, погледа га значајно.

Болничари, болничарке, и сами служитељи, пехотице се прикупише око постеље његове. Све се утиша. Он прибравало снаге, па поче овако:

— За име моје не питајте! Оно вам не треба. Него знајте да сам рођен у

овој земљи Са зле управе срца
свога, падах из погрешке у погрешку.
На послетку учиних оно за што ме че-
каше робија Тада . . . побегох
Тумарих у туђ свет Ух! проклето
десет пара!

Рањеник умукну, зажмури; после ма-
лог одмора, настави . .

«Пребијаш се од немила до недрага:
свуда бејаш туђ, свуда незнан, свуда
немио, свуда мучен, — већ омрзох сам
на себе Кад чух да Србија за-
војшти на Турке, пођох и ја . . . да се
бијем Нисам војник . . . чак сам
човек страшљив; али је туга у туђини
тежа од сваке муке у отаџбини
Ох, отаџбино! Ох, име слатко! Благо
оном ко тебе може свакад да има! . .

Опет умуче. Хладан му зној изби
по челу. После неколико тренутака
настави:

«Шта ће овај рат донети српском народу — не знам; али знам да ће скинути камен са срца оним Србима који су, као ово ја, у туђини венули за својом домовином. Ја не помогох баш ништа! Падох у првом боју. . . . Нека! . . . Не мари ништа. . . Бар ћу оставити кости у српској земљи! . . .

«Проклето десет пара! . . .

— Куку! то је он! рече потресено болничарка Јулка; али они што беху око рањеника, гледајући у њега, и не саслушаше овога узвика. . . .

А рањеник, на те речи, крете своје троме очи, погледа у Јулку, и по лицу му се поче развлачити као слабачак осмејак, па се брзо следи. . . Дихање му се убрза, немоћ се увећа, очи се укочише, и на доњим трепавицама се завирише неколике сузе. . . Хтеде још нешто да изговори, па не могаше. . . .

Зѣну један пут; зѣну други пут и
— премину!...

Међу крвавим крпама, којима је сам затварао рану своју, нађе се једна бела марама, и на једном перу њеном беху навезена два слова Р. С.

Бришући своје сузне очи, болничарка Јулка рече:

— Ово је кукавни Рија Свилорудић. Његова је ово марама!.....

Сутра дан су га саранили у бадовиначко гробље. За крстачу његову освану једно јутро привезан леп пешкир, и на њему је извезено ово:

«Проклето десет пара!»

КРАЈ

65

7.200

